

egyre többször fordulnak aggregátorokhoz, mert a könyvtárak jobban szeretnek forgalmazókon keresztül előfizetni több kiadványra, mint közvetlenül a kiadóknál. A számítástechnikai szolgálat biztosítja a keresőgépeket, a hardvert és a rendszer üzemeltetését. A könyvtári munkatársak tanácsokat adhatnak az aggregátoroknak a szolgáltatások továbbítását érintő használói igényekről, és egyre gyakoribb, hogy hozzáértésüket igénybe is veszik. A használati szerződést a kiadó és a könyvtár köti meg. Az aggregátorok szerepe ebben a közvetítés, illetve a szélesebb körben használható szerződés megfogalmazása, kidolgozása lehet.

A könyvtárak számára az elektronikus folyóiratok archiválása az egyik legfontosabb kérdés. Kinek a feladata lesz ez, ki viseli a költségeit, ki tartja karban az adatokat, és ki biztosítja a hozzáférést? Ez is csak a kiadó–aggregátor–könyvtár háromszögben oldható meg. A könyvtáraknak mindenestre nem szabad lemondaniuk a nyomtatott változatról, amíg az archiválás nem megoldott, és nem becsülték meg a tárolás és kezelés költségeit a kétféle formátumban. A forgalmazók számára az elektronikus folyóiratokhoz való hozzáférés biztosítása – a rendszerfejlesztés, a letöltéssel és indexeléssel kapcsolatos jogok megszerzése, a szerverek és a távközlési csatornák kiépítése – eleinte nagyobb befektetést igényel, amely azonban hosszú távon megtérül.

Új és még nem minden kiadó által elfogadott eljárás, hogy a folyóiratokból egyes cikkeket is meg lehet vásárolni. Az is terjedőben van, hogy a használó a bibliográfiai információ keresése után a forgalmazónál azonnal – a kiadóval kötendő hagyományos megállapodást és számlázást mellőzve – előfizeti a folyóiratot, és megkapja a kért cikkeket. Az árkalkulációnak is számos változata működik. Egyes kiadók ingyen, mások 10–100%-os felárért szolgáltatják folyóirataik elektronikus változatát. Az online elérésért is számolhatnak fel díjat, és mindezeket figyelembe kell venni a könyvtár költségvetésének összeállításakor. Mivel a nagy mennyiségű használatot általában kedvezményekkel támogatják, egyre gyakoribb, hogy könyvtári konzorciumok fizetik elő az elektronikus terméket.

Összefoglalva: a forgalmazó legfőbb törekvése az elektronikus dokumentumok hozzáférhetővé tétele mindenki számára, bárhonnét, a legkülönbözőbb eszközökkel. Ennek megvalósításához a kiadók, a terjesztők és a könyvtárak közötti együttműködés elengedhetetlenül fontos.

/McKAY, S. C.: Partnering in a changing medium: The challenges of managing and delivering e-journals: The subscription agent's point of view. = *Library Acquisition: Practice & Theory*, 22. köt. 1. sz. 1998. p. 23–27./

(Orbán Éva)

Internetes levelezőcsoportok a könyvtárközi kölcsönzésről és a dokumentumszolgáltatásról

Szinte minden Internet-hozzáféréssel rendelkező könyvtárközi kölcsönzési szolgálat munkatársai járatnak egy-két olyan elektronikus levelezési listát, amely a könyvtárközi kölcsönzés és a dokumentumszolgáltatás (ILLDS) témakörével foglalkozik. Az elektronikus levelezőcsoportok sokkal hatékonyabbak az egyszerű hirdetőtábláknál, egy-egy levélíró sok mindenkitől kaphat választ, hozzászólást, és néha egy látszólag ártatlan megjegyzés is széles körű, az egész közösségre serkentően ható eszmecserét kavarhat.

A listák először is jól használhatók nehezen megszerezhető dokumentumok felhajtására. Az ILL-en vagy a LIS-ILL-en mindennaposak az „égetően szükségünk lenne egy másolatra, de minden szokásos forrással kudarcot vallottunk” típusú levelek. Az ilyen informális forrásmegosztás nagyon hatékonyan bizonyulhat, különösen, ha a kérés a „bármennyit hajlandók vagyunk fizetni a gyors kézbesítésért” megjegyzéssel zárul. Valamiféle közösségi szellem bizonyítékát láthatjuk ab-

ban, hogy a mindig túlterhelt könyvtárközisek veszik a fáradságot az ilyen extra kérések teljesítésére, kivált ha meggondoljuk, mennyivel egyszerűbb volna lenyomni a „delete” billentyűt. Mindazonáltal ajánlatos az ilyen levelek „subject” rovatában jelezni: könyvtárközi kérésről van szó, hogy azoknak, akik nem tudnak vagy nem akarnak ilyesmivel foglalkozni, ne kelljen megnyitniuk a levelet. (Voltak javaslatok arra, hogy szülessen csak ilyen kérésekkel foglalkozó lista, de kiderült, hogy egy ilyen „túl nagy nyomást gyakorolna” a könyvtárosokra, és csak nagyon kevesen iratkoznának fel rá.)

Még alapvetőbbek az egyes intézmények, szervezetek, könyvtárközi kölcsönzési részlegek, dokumentumküldő szolgáltatók címe, faxszáma után érdeklődő levelek – mindig akadnak néhányan, akik megadják a kért információt. Lehet, hogy vannak kevésbé lelkiismeretes könyvtárközisek, akik hajlamosak a levelezőcsoportra hagyatkozni, és másokra hátrítani – mondjuk – egy

nehezen fellelhető dokumentum előkerítésének terheit, de úgy látszik, a listatagok nem ilyenek, a listák sikeressége pedig a résztvevők rugalmasságát és együttműködési készségét igazolja.

Külön csoportot alkotnak azok a levelezőlisták, amelyek egy-egy specifikus termékkel foglalkoznak. Az ARIE-L például szinte kizárólag csak az ARIEL szoftverrel foglalkozik, és kitűnő támasza az ARIEL-t használóknak. Néhány jellegzetes téma az utóbbi időből: csak dedikált munkaállomáson futtatható-e az ARIEL, milyen zavarok állhatnak elő az új verzióra való áttérésnél, hogyan lehet leküzdeni a nyomtatási problémákat, mik az egyes szkennerek előnyei-hátrányai. Azt is közhírré szották tenni ezen a listán, ha valamelyik ARIEL-munkaállomás valamilyen nem üzemel. Az ilyen termékspecifikus listák kiváló eszközei a kölcsönös segítségnyújtásnak, és a feliratkozás szinte elengedhetetlen az adott termék használóinak. Hasonlóan „fókuszált témájú” listák például a CURL-lal (Consortium of University Research Libraries = egyetemi szakkönyvtárak konzorciuma) vagy a LAMDA-val (London and Manchester Document Access) foglalkozók.

A spektrum másik végét azok a „mainstream” levelezőcsoportok képviselik, amelyek témakörébe belefér bármi, aminek köze lehet a könyvtárközi kölcsönzéshez. Messze legnagyobbak ezek közül az ILL-L és az IFLA-L. Bár az IFLA-L témaköre sokkal szélesebb a könyvtárközi kölcsönzésnél, mégis a levelek meglepően nagy hányada foglalkozik ezzel kapcsolatos kérdésekkel. Egyébként is hasznos, legalábbis a könyvtárközis szakemberek egy bizonyos köre számára, ha föliratkoznak egy tágabb szakterülettel foglalkozó listára.

Egyes listatagok szócsonnek tekintik a levelezőcsoportokat: új elméletek, új termékek vagy munkamódszerek nyilvánosságra hozására használják őket, vagy éppen arra, hogy támogatást kapjanak valamely döntés meghozatalához. Utóbbiak néha egészen sajátosak lehetnek: elvállaljon-e a könyvtár egyhetes határidővel olyan könyvtárközi kérést, amely valószínűleg nem teljesíthető ilyen gyorsan; hányszor lehet hosszabbítást kérni; milyen hosszú ideig tart egy átlagos OCLC-keresés és -kérés; mekkora az elfogadható hibaarány egy könyvtárközi részleg munkájában.

Általános szokás, hogy a téma felvetője egy idő után összegzi a beérkezett hozzászólásokat. Így készült nemrégiben „minitanulmány” arról, hogy áthárítsa-e a könyvtár a könyvtárközi kölcsönzés költségeit az olvasóra, és ha igen, hogyan szedje be a díjakat. Az ilyen eszmecserek rendkívül hasznosak lehetnek a hasonló helyzetben levőknek, és olyan információkkal, gyakorlati tapasztalatokkal szolgálhatnak egymásnak, amelyeket folyóiratokból, termékismertetőkből vagy hasonló forrásokból nem lehet beszerezni.

De nem csak „gyakorlatias” kérdések kerülnek terítékre. Az ILL-L-en például nagy vita folyt arról, hogy a könyvtárközi kölcsönzés műszaki háttérének fejlődése bír-e elembertelenítő hatással. Az ilyen eszmecserek persze elvesznek a könyvtárosok idejéből, viszont vigasztalóan hat a szakemberekre, ha tapasztalják, hogy kollégáik világszerte hasonló frusztrációkkal és nehézségekkel birkóznak. Ugyanakkor az átfogó témák széles körű megvitatása ösztönzi a szakma fejlődését, és a levelezőlisták kiváló terepei az ilyen eszmecsereknek.

A listák ugyanakkor sajátos hirdetési fórumok is. Értesülhetünk belőlük az eljövendő konferenciákról, találkozókról, érdekes új publikációkról, olvashatjuk a megjelenő folyóiratok tartalomjegyzékeit. Az ilyen jellegű közlemények a mindennapi gyakorlat részeivé váltak, ugyanakkor a listagazdák vagy moderátorok fenntartják a jogot, hogy bizonyos fajta üzeneteket kiszűrjenek. Általában megpróbálják a minimumra szorítani a konkrét termék hirdetéseket, és természetesen visszautasítják a lista témaköre szempontjából irreleváns anyagokat is. Másfelől viszont – akárcsak a nyomtatott lapokban – a termék hirdetések is fontos információt hordoznak, ezért egyes listákon „prospektusokba” gyűjtik a listagazdák a hirdetéseket, és egyértelmű tartalomjelzéssel közzéteszik azokat.

Valahol az általános-globális és a specifikus listák között helyezkednek el a regionális vagy országos listák. A DOCLIBS például az ausztráliai és új-zélandi szakemberek fóruma. Bár nem melőzi a nemzetközi témákat sem, a tagok tudják, hogy az ilyen témák megvitatását más listák jobban szolgálják. A LIS-ILL az Egyesült Királyságra koncentrál. A brit szerzői jog sajátossága, hogy csak akkor lehet egy cikkmásolathoz hozzájutni, ha a megrendelés tartalmaz egy, a végfelhasználó által aláírt nyilatkozatot. Ez a követelmény lehetlenné teszi az elektronikus megrendeléseket. A LIS-ILL-en széles körben taglalták ezt a problémakört. Sajnos, amíg a törvény nem fogadja el az elektronikus aláírást, a kérdés nem oldható meg, de az eszmecsere hozzásegíti a könyvtárosokat a szerzői jogi szempontok jobb megértéséhez, és a jó megoldások előkészítéséhez.

Az talán magától értetődő, hogy az amerikai bázisú ILL-L a szakterület nagy nemzetközi fórumává vált. Egy kansasi, „állami szintű” könyvtárközi rendszerről szóló beszámolót követő hosszú eszmecsere az országos rendszerekről fokozatosan „nemzetközivé” vált, ahogy az amerikaiak mellett bekapcsolódtak a brit és skandináv könyvtárosok is.

Említést érdemel még az Egyesült Királyságból a DOCDEL-L, az EBSCOdoc dokumentumküldő vállalat levelezőlistája. A lista – értelemszerűen –

inkább a másolatszolgáltatással, mint a könyvtárközi kölcsönzéssel foglalkozik, előfizetői között a könyvtárosok mellett dokumentumszolgáltatók is vannak.

Az egyik legújabb lista az 1997 szeptemberében alakult AFLIB-L, az African Libraries Listserv. A mindenféle könyvtári témával, így könyvtárközi kölcsönzéssel és dokumentumszolgáltatással is foglalkozó levelezőlista nagyban hozzájárul az afrikai könyvtárosokat „elszigetelő korlátok lerombolásához”.

Az elektronikus levelező fórumokban rejlő lehetőségek kiaknázásához és a működésükhöz való hozzájáruláshoz bizony elég sok időre van szükség. Egy ILL-L-féle nagyobb levelezőlista előfizetője minden héten rengeteg levelet kap, ráadásul törvényszerű, hogy minél elfoglaltabbak vagyunk, annál több fontos és hasznos küldemény érkezik. Mégis, szinte elképzelhetetlen, hogyan végezheték a könyvtárosok munkájukat valaha elektronikus levelezőcsoportok – az utóbbi idők egyik legjelentősebb munkamegosztást segítő eszközei – nélkül.

További olvasnivalókat találhatunk az internetes levelezőlistákról az IFLA webjén: <http://www.nlc-bnc.cs/ifla/training/listservs/lists>

A következőkben felsoroljuk az említett listákat üzemeltető szoftverek címét. Az erre a címre küldött levéllel lehet az adott listára feliratkozni a cím alatt közölt paranccsal. (A parancsot a levél törzsébe kell beírni; a „subject” rovatba nem kell írni semmit, a „név” helyébe a saját nevünket írjuk!) Az első küldemény egy visszaigazolást, és a rendszer alapvető opcióit tartalmazó automatikus levél lesz.

ILL-L

LISTPROC@infoserv.acns.nwu.edu
subscribe ILL-L *név*

IFLA-L

LISTSERV@infoserv.nlc-bnc.ca
subscribe IFLA-L *név*

DOCDEL-L

LISTPROC@www.ebscodoc.com
subscribe DOCDEL-L *név*

ARIE-L

LISTSERV@idbsu.idbsu.edu
subscribe ARIE-L *név*

LIS-ILL

MAILBASE@mailbase.ac.ukl
join LIS-ILL *név*

DOCLIBS

MAJORDOMO@dewey.newcastle.edu.au
subscribe DOCLIBS *név*

AFLIB-L

MAISER@statelib.pwv.gov.za
subscribe AFLIB-L *név*

/GOULD, S.: „Apologies for cross-posting”: a brief look at Internet discussion lists in interlibrary loan and document delivery. = *Interlending & Document Supply*, 26. köt. 1. sz. 1998. p. 21–24./

(Zsádon Béla)

Milyen etikai dilemmákkal, konfliktusokkal szembesül korunk tájékoztató szakembere?

A napi munkában a tájékoztató szakember számos etikai konfliktussal szembesül. Ezek egy részét már az megoldja, ha betartja a civilizált magatartás szabályait, különösen azt, hogy másokra tekintettel kell lenni. A tájékoztató szakembereknek, könyvtárosoknak azonban példát is kell mutatniuk másoknak.

A speciális követelmények között első helyen áll az ügyfél (a használó) szolgálata. A második szempont, hogy mindig a legmagasabb színvonalú szolgáltatásokat kell biztosítani. Harmadsorban ki kell használni minden lehetőséget arra, hogy a tájékoztató szakember haladjon a korrallal, bővítse szakismereteit, és azokat szaktársai körében is terjessze.

A modern tájékoztató szakember viselkedését a magasabb etikai normák és a mindennapi etikai megfontolások egyaránt befolyásolják. A gyakorlati

munka során az etikai elvek gyakran egymással is konfliktusba kerülnek, ezért felmerül, hogy érdekes-e egyáltalán a szakma etikai kódexét megfogalmazni. A válasz: igen, de ez a kódex jórészt csak a közönségkapcsolatokban lesz használatos, illetve arra fog szolgálni, hogy az egyes tájékoztató könyvtárosok rá hivatkozva megvédhessék jogukat, szakszerűen járhassanak el. Az etikai konfliktusok egy része a korszerű tájékoztatási és kommunikációs módszerekkel kapcsolatos. Elmondható, hogy az etikai követelmények változatlanok, a megoldandó problémák jellege változik.

Etikai kategóriák

A tájékoztató szakembert a következők sarkallják jó szakmai teljesítményre: mindenkinél jobb teljesítményt szeretne nyújtani, saját jó hírét növelni, fél a kritikától és a további megbízások el-